

บทที่ 2

ความหมายและลักษณะของชุมชน

ชุมชนเป็นทั้งกลุ่มคน และพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนา การมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนจึงมีความสำคัญและต้องศึกษาควบคู่ไปกับเรื่องการพัฒนาที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 การศึกษาชุมชนในบทนี้เป็นการศึกษาในฐานะที่เป็นกลุ่มคนหรือพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนา ไม่ใช่ในฐานะที่เป็นส่วนประกอบของคำว่า "การพัฒนาชุมชน" เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นคำที่มีความหมายในตัวเอง ไม่ได้มีความหมายตามคำที่มารวมกัน คือ "การพัฒนา" มารวมกับคำว่า "ชุมชน" แล้วหมายถึงการพัฒนาในชุมชนแต่อย่างใด รายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนจะได้ศึกษาในบทต่อ ๆ ไป ส่วนบทนี้จะเป็นการศึกษาความหมายและลักษณะของชุมชน คือ ความหมายลักษณะ โครงสร้าง สาเหตุของการเกิด กระบวนการเกิด การดำรงอยู่ ประเภท หน้าที่ของชุมชนและคำอื่นๆ ที่มีความหมายใกล้เคียงกับชุมชน

ความหมายของชุมชน

"ชุมชน" เป็นคำที่ใช้ในภาษาอังกฤษว่า "Community" ในภาษาไทยใช้อีกคำหนึ่งว่า "ประชาคม" แต่ไม่ได้รับความนิยมเท่ากับคำว่า "ชุมชน" ความหมายของชุมชนอาจจำแนกเป็นความหมายตามสามัญสำนึก ความหมายโดยรูปศัพท์ และความหมายทางวิชาการ ดังนี้

1. ความหมายโดยสามัญสำนึก

โดยสามัญสำนึกแล้ว "ชุมชน" หมายถึง ครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัวมาอยู่รวมในบริเวณเดียวกัน มีลักษณะเป็นเพื่อนบ้านกัน ซึ่งอาจเป็นญาติพี่น้องกันหรือไม่ก็ได้ ดังนั้น คนที่อยู่รวมในบ้านเรือนหรือครอบครัวเดียวกัน จึงไม่ใช่ชุมชนในความหมายนี้ เพราะโดยสามัญสำนึกหรือความรู้สึกแล้ว คนที่อยู่รวมกันในบ้านหลังเดียว ถึงจะมีอาณาบริเวณเป็นภูมิลำเนาพร้อมกัน ก็เรียกว่าเป็น "ครอบครัว" หรือ "ครัวเรือน" ไม่เป็น "ชุมชน" เพราะความรู้สึกที่ว่า "ชุมชน" ต้องประกอบด้วยหลายๆ ครัวเรือนที่อยู่ใกล้เคียงกันซึ่งทุกคนยอมรับว่าอยู่รวมในบริเวณเดียวกันนั่นเอง (พิทยา สายหู.2534 : 53) ซึ่งแตกต่างไปจากความหมายโดยรูปศัพท์และความหมายทางวิชาการ

2. ความหมายโดยรูปศัพท์

"ชุมชน" เป็นคำที่บัญญัติใช้ในภาษาไทยอย่างเป็นทางการ เมื่อไม่นานมานี้เอง จะเห็นได้จากไม่ได้บัญญัติไว้ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 เพิ่งบัญญัติไว้เป็นครั้งแรกในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2538 : 272) โดยให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่รวมกันเป็น

สังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน(2524 : 72) ได้อธิบายไว้ว่า "ชุมชน" เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ประชาคม" หมายถึง

2.1 กลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกับลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่าและมีความสนใจร่วมที่ประสานกันในวงแคบกว่า ชุมชน หมายถึง เขตพื้นที่ ระดับของความคุ้นเคยและการติดต่อระหว่างบุคคลตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยวเฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตนเองที่จำกัดมากกว่าสังคมแต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้น ย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกันและความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่าอาจมีเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติ หรือศาสนา

2.2 ความรู้สึกและทัศนคติทั้งหมดที่ผูกพันปัจเจกบุคคล ให้รวมเข้าเป็นกลุ่ม ความหมายของชุมชน โดยรูปศัพท์จึงมีลักษณะใกล้เคียงกับความหมายโดยสามัญสำนึก แต่ที่แตกต่างออกไปบ้าง คือ การเป็นสังคมขนาดเล็กและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ส่วนคำว่า "สังคม" นั้นพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (2513 : 890 - 891) ให้ความหมายไว้ว่าการคบค้าสมาคมกัน หมู่คนที่เจริญแล้วร่วมคบค้าสมาคมกัน หรือการพบปะ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2538 : 817) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน วงการหรือสมาคมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชั้นสูง ดังนั้น "ชุมชน" ในความหมายโดยรูปศัพท์ จึงเป็นสังคมขนาดเล็ก คือ เป็นกลุ่มคนที่มีการคบค้าสมาคมกัน มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบกฎเกณฑ์และมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ถ้าหากเป็นเพียงหมู่ชนที่รวมกันอยู่หนาแน่น หรือรวมกันมากในบริเวณเดียวกันโดยไม่มีการคบค้าสมาคมกัน และไม่มีผลประโยชน์ร่วมกัน แล้วจะหมายถึงชุมชนชุมชนไม่ใช่ชุมชน (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. 2538 : 273) ดังนั้นถ้าพิจารณาจากความหมายโดยรูปศัพท์แล้ว ครอบครัวซึ่งเป็นสังคมที่มีขนาดเล็กที่สุด ก็มีลักษณะเป็นชุมชนด้วย

3. ความหมายทางวิชาการ

นักวิชาการได้ให้ความหมายของ "ชุมชน" ไว้หลายท่าน ดังนี้

มาร์วิน อี. โอลเซน (Olsen. 1968 : 91) ให้ความหมายไว้ว่า "ชุมชน" หมายถึง องค์การทางสังคมประเภทหนึ่ง ประกอบด้วยพื้นที่บริเวณหนึ่งที่บรรดาสมาชิกตอบสนองความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ และแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้

เออร์วิน ที. แซนเดอร์ส (Sanders. 1958 : 189) ให้ความหมายไว้ว่า "ชุมชน" เป็นกลุ่มบุคคลหลายๆ กลุ่มมารวมกันในบริเวณเดียวกัน ภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับอันเดียวกันมีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน มีวัฒนธรรมเดียวกันและมีพฤติกรรมเหมือนกัน

เดนนิส อี. พอปลิน (Poplin. 1972 : 8) ให้ความหมายไว้ว่า "ชุมชน" หมายถึงกลุ่มที่มีการร่วมมือกัน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน มีการสมาคมแบบเผชิญหน้ากันมีความสนิทสนมรู้จักกันเป็นอย่างดี

ประสาธ หลักศิลา (2519 : 2) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "ชุมชน" หมายถึง กลุ่มคนพวกหนึ่งซึ่งครอบครองบริเวณที่มีอาณาเขตแน่นอน โดยถือว่าตนมีความผูกพันอยู่กับอาณาบริเวณแห่งนั้น และมีความยึดเหนี่ยวกันเป็นปึกแผ่นมั่นคง

เสาวคนธ์ สุดสวสดี (2524 : 117) ให้ความหมายไว้ว่า "ชุมชน" เป็นการมารวมกันอยู่เป็นกลุ่ม ตั้งแต่กลุ่มขนาดเล็ก เช่น หมู่บ้าน ไปจนถึงกลุ่มขนาดใหญ่ เช่น เมือง ประเทศ หรือหมายถึง อาณาบริเวณท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นนั้นมีภาษาพูดเดียวกัน มีจารีตประเพณีเดียวกัน มีความรู้สึกแบบเดียวกัน และมีพฤติกรรมไปตามเจตคติ ซึ่งเป็นไปในทำนองเดียวกัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526 : 6) ให้ความหมายไว้ว่า "ชุมชน" หมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่งที่ปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ และสามารถแก้ไขปัญหาละส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2525 : 3) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "ชุมชน" หมายถึง พื้นที่อันเป็นที่อยู่อาศัยของคน และหมายความถึงกลุ่มของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้น โดยมีความสนใจมีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และจุดหมายในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ประเวศ วะสี (2541 : 13) ให้ความหมายไว้ว่า "ชุมชน" หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน

จะเห็นได้ว่า นักวิชาการได้ให้ความหมายของชุมชนแตกต่างกันออกไป โดยอาจแบ่งออก ได้เป็น 3 แนวทาง คือ

1. ชุมชน หมายถึง กลุ่มทางสังคม ที่มีความสัมพันธ์กันตามบรรทัดฐานทางสังคมมีความผูกพันกัน และมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับความหมายโดยรูปศัพท์และอาจหมายถึงกลุ่มบุคคลที่มีสายสัมพันธ์เดียวกัน เช่น ครอบครัว เผ่าชนต่างๆ ด้วย

2. ชุมชน หมายถึง พื้นที่หรือบริเวณทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคน เช่น ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น

3. **ชุมชน** หมายถึง **องค์การทางสังคม** ที่มีวัตถุประสงค์แน่ชัด และรวมกันในระยะเวลาที่นานพอสมควร จนเกิดระบบความสัมพันธ์และความผูกพันกันขึ้น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลพรกระเมือ กลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น

จากความหมายโดยสามัญสำนึก ความหมายโดยรูปศัพท์ และความหมายทางวิชาการที่กล่าวมาแล้ว อาจจะทำให้ความหมายของชุมชนได้ว่า หมายถึง "กลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสาร และเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์แลเป้าหมายร่วมกัน"

ลักษณะของชุมชน

จากความหมายของชุมชน อาจกล่าวได้ว่าชุมชนมีลักษณะที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. เป็นการร่วมกันของกลุ่มคน (Group of People) ในรูปของกลุ่มสังคม (Social Group) กล่าวคือ สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันทางสังคม หรือมีปฏิริยาโต้ตอบต่อกันทางสังคม (Social Interaction) เอื้ออาทรต่อกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

2. สมาชิกของชุมชนมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ เช่น โครงสร้างของประชากรประกอบด้วยเพศ อายุ อัตราการเกิด อัตราการตาย การอพยพโยกย้ายถิ่น เป็นต้น

3. มีอาณาบริเวณ (Area) สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย หรือเป็นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิกและกลุ่มสังคม ส่วนขนาดของชุมชนอาจมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ โดยขึ้นอยู่กับจำนวนของสมาชิกในกลุ่มสังคมและขนาดของอาณาบริเวณเป็นสำคัญ เช่น เผ่าชน ครอบครัวละแวกบ้าน (Neighborhood) หมู่บ้าน ตำบล ไปจนถึงประเทศและโลก

4. มีลักษณะเป็นการจัดระเบียบทางสังคม (Social Organization) เพื่อควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เช่น บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms) สถาบันทางสังคม (Social Institution) และวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน

5. สมาชิกมีความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) คือ มีการติดต่อสัมพันธ์กันความสนใจทางสังคมร่วมกัน มีกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน มีความสนิทสนมกัน มีความสัมพันธ์แบบพบปะกันโดยตรง (Face to Face) ซึ่งจะนำไปสู่การใช้ชีวิตในด้านต่างๆ ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ หรือแบบตัวใครตัวมัน

6. สมาชิกมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินชีวิตร่วมกัน

7. สมาชิกได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมกัน

8. สมาชิกมีระบบการติดต่อสื่อสารและการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อทำให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ร่วมกัน และทำให้ลักษณะในข้อ 1 - 7 ดำรงอยู่ร่วมกันได้

เกี่ยวกับความหมายและลักษณะของชุมชนนี้ ประเวศ วะสี (2541 : 13) ได้สรุปไว้ว่า "ชุมชน" จึงมีทั้งที่เป็นกลุ่มคนขนาดเล็กไม่กี่คนไปจนถึงกลุ่มคนขนาดใหญ่ หรือทั้งโลก และอาจเกิดขึ้นในสถานที่และสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น ในครอบครัว ในที่ทำงาน ในแวดวงวิชาการ ในหมู่สงฆ์ชุมชนทางอากาศ เพราะใช้วิทยุติดต่อสื่อสารกัน ชุมชนทางอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

โครงสร้างทางสังคมของชุมชน

โครงสร้างทางสังคมของชุมชน (Social Structure of Community) ชุมชนมีโครงสร้างทางสังคมที่สำคัญ 2 ส่วน คือ องค์การทางสังคม (Social Organization) และสถาบันทางสังคม (Social Institution) ดังนี้

1. องค์การทางสังคมในชุมชน

องค์การทางสังคมในชุมชน เป็นกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมของสมาชิกในชุมชน (Process of Social Organization) และกลุ่มสมาชิกของชุมชนที่ได้จัดระเบียบทางสังคมแล้ว (Organized Group)

1. กระบวนการจัดระเบียบทางสังคมของสมาชิกในชุมชน เป็นทั้งการสร้างและการสอนระเบียบของสังคมให้กับสมาชิกในชุมชน โดยการสร้างความเชื่อ (Belief) ความรู้ (Wisdom) ค่านิยม (Value) อุดมการณ์ (Ideology) บรรทัดฐาน (Norms) คุณธรรม (Virtue) การกำหนด สถานภาพ (Status) และบทบาท (Role) ผ่านการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) หรือการฝึกอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม เพื่อให้สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามระเบียบทางสังคมและสถานภาพบทบาทที่ดำรงอยู่

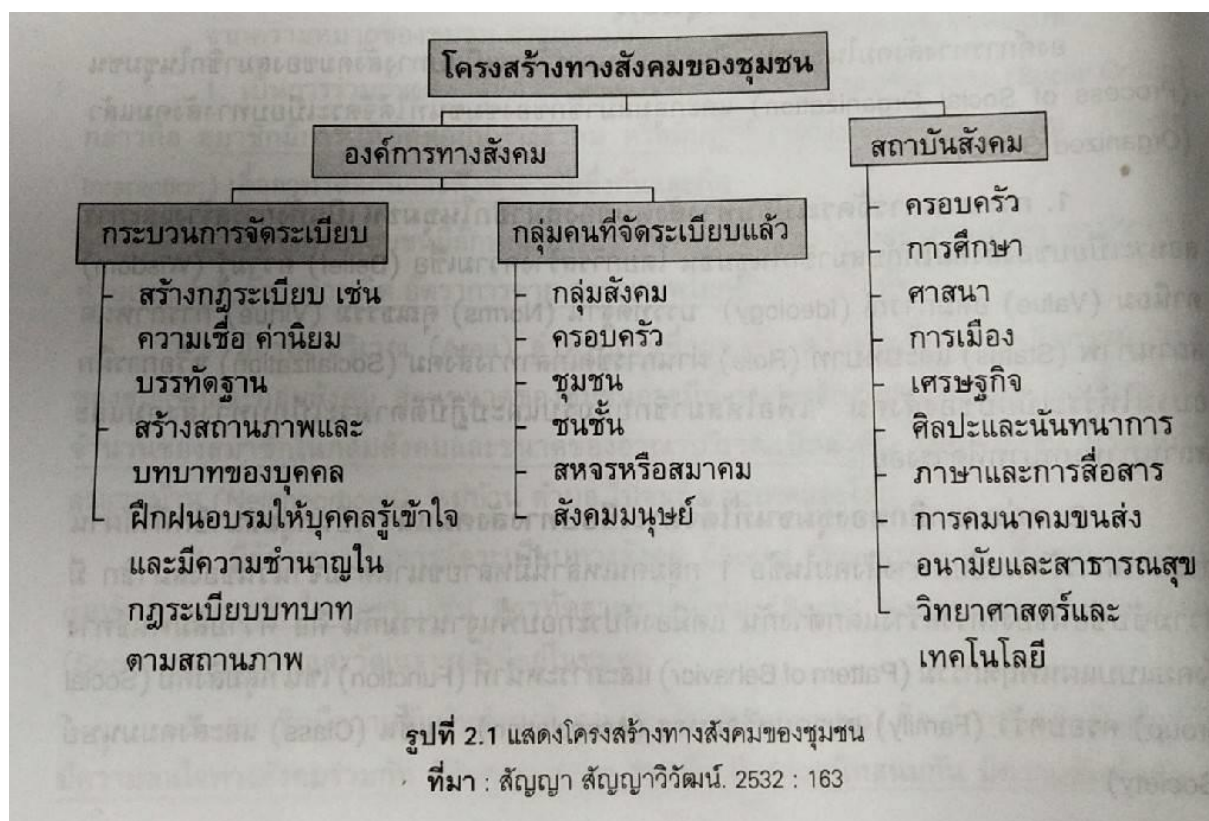
2. กลุ่มสมาชิกของชุมชนที่ได้จัดระเบียบทางสังคมแล้ว เป็นกลุ่มสมาชิกที่ได้ผ่านกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมในข้อ 1 กลุ่มคนเหล่านี้มีหลายขนาดตามจำนวนของสมาชิก มีความซับซ้อนของโครงสร้างแตกต่างกัน แต่มีองค์ประกอบพื้นฐานร่วมกัน คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) และภาระหน้าที่ (Function) เช่น กลุ่มสังคม (Social Group) ครอบครัว (Family) สมาคมหรือสหกร (Association) ชนชั้น (Class) และสังคมมนุษย์ (Society)

2. สถาบันทางสังคมในชุมชน

สถาบันทางสังคมในชุมชน เป็นแบบอย่างในการคิดของสมาชิกในชุมชน ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ คุณธรรม และแบบอย่างในการกระทำสิ่งต่างๆ ของสมาชิก ได้แก่ บรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งมีความจำเป็นในการดำรงอยู่ของชุมชนและชุมชนได้สร้างสรรค์ สะสม ถ่ายทอดสืบต่อกันมา สถาบันทางสังคมมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ตำแหน่งทางสังคม (Social Position) บุคคลซึ่งแตกต่างกันออกไป ภาระหน้าที่หรือความรับผิดชอบของบุคคล ซึ่งเป็นไปตามสถานภาพและบทบาทที่บุคคลดำรงตำแหน่ง แบบแผนพฤติกรรมหรือกรอบมาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติของบุคคลและองค์วัตถุ (Materia Component) คือ ส่วนที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม มองเห็นได้และจับต้องได้ สถาบันทางสังคมในชุมชนที่สำคัญมีหลายสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาสถาบันศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันศิลปะและนันทนาการ สถาบันภาษาและการสื่อสาร สถาบันการคมนาคมขนส่ง สถาบันอนามัยและสาธารณสุข สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

องค์การทางสังคมกับสถาบันทางสังคม เป็นโครงสร้างทางสังคมที่สำคัญของชุมชน และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างมาก สถาบันทางสังคมต่างๆ จึงมีลักษณะเป็นองค์การทางสังคมองค์การหนึ่งด้วย (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2532 : 149 - 181)

โครงสร้างทางสังคมของชุมชนอาจสรุปได้ดังรูปที่ 2.1

สาเหตุของการเกิดชุมชน

โดยทั่วไปชุมชนเกิดขึ้นจากสาเหตุต่อไปนี้

1. ความเป็นสัตรีสังคมของมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เพียงลำพังคนเดียว ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น จึงจะมีชีวิตรอด จึงต้องใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในลักษณะของชุมชนและสังคม

2. การตั้งถิ่นฐานและการย้ายถิ่นของมนุษย์ กล่าวคือ มีคนจำนวนหนึ่งไปรวมกันตั้งถิ่นฐานเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยในอาณาบริเวณหรือสถานที่ใดที่หนึ่ง ซึ่งไม่มีใครอยู่อาศัยมาก่อนอาจจะเริ่มต้นจากบุคคลเพียงคนเดียวหรือครอบครัวเดียวก่อน แล้วมีคนอื่นๆ ตามไปภายหลังก็ได้ทำให้เกิดกลุ่มคน กลุ่มสังคม ละแวกบ้านและชุมชนขึ้นตามลำดับ

3. การขยายตัวของอุตสาหกรรม กล่าวคือ ในสังคมหรือชุมชนที่อุตสาหกรรมมีความเจริญก้าวหน้า จะเกิดการขยายตัวของระบบโรงงานอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดความแออัด เพราะโดยปกติโรงงานมักตั้งอยู่ในเมือง มีบริเวณที่ทำการไม่กว้างขวางนัก ต้องย้ายโรงงานออกไปตั้งที่อื่นบนพื้นที่ดินว่างเปล่า คือ ไม่มีการใช้ประโยชน์ มีขนาดใหญ่และราคาไม่แพง เป็นต้น เมื่อตั้งโรงงานขึ้นดำเนินการ ผู้ประกอบการ คนงาน จึงย้ายมาทำงานในโรงงาน บางคนเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงกับโรงงานด้วย เพราะมีความสะดวกสบายในการทำงาน เมื่อมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากก็เกิดเป็นชุมชนขึ้น

4. การขยายตัวของเมือง เมืองเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยผู้คนจำนวนมากเป็นศูนย์กลางการค้าและธุรกิจ การบริหาร การบริการ และอื่นๆ ทำให้ผู้คนอพยพเข้าสู่เมืองมากเมืองจึงขยายตัวออกไปยังบริเวณที่เป็นพื้นที่ว่างเปล่าไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างรวดเร็ว จึงเกิดชุมชนขึ้นมากมาย ดังชุมชนที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไปในเมืองขนาดใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่และหาดใหญ่ เป็นต้น

5. การประกอบธุรกิจเกี่ยวกับบ้านและที่ดิน นักธุรกิจบ้านและที่ดินมีส่วนสำคัญในการเกิดของชุมชน กล่าวคือ ได้คัดเลือกที่ดินที่เหมาะสมเพื่อจัดทำโครงการสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ที่มีกำลังทรัพย์เพียงพอ ซึ่งผู้ซื้อมักชักชวนคนที่รู้จักมักคุ้นไปซื้อด้วย ประกอบกับนักธุรกิจเหล่านี้ได้จัดทำโครงการที่ผู้ซื้อต้องมีกิจกรรมร่วมกันด้วย จึงทำให้เกิดชุมชนได้ง่ายขึ้น

6. นโยบายของรัฐ ชุมชนเกิดขึ้นได้จากการกำหนดนโยบายของรัฐ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และความมั่นคง เช่น การจัดสรรที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้แก่ประชาชนในรูปของนิคมสร้างตนเอง การปฏิรูปที่ดิน โครงการพัฒนาพื้นที่เฉพาะ เช่น โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกและภาคใต้ โครงการนิคมอุตสาหกรรมในภูมิภาคและจังหวัดต่างๆ โครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นต้น ทำให้เกิดชุมชนรูปแบบต่างๆ ขึ้น

7. การหนีภัยของมนุษย์ ทั้งภัยธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด ฝนแล้ง น้ำท่วม เป็นต้น และภัยที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น สงคราม อาชญากรรม การเมือง เป็นต้น ทำให้มนุษย์ต้องหนีภัยไปหาถิ่นที่อยู่หรือจัดตั้งชุมชนใหม่ที่ปลอดภัยกว่าเดิม

8. สภาพทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมเหมาะสม บริเวณบางแห่งมีสภาพที่เหมาะสมต่อการเกิดเป็นชุมชน เช่น ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ มีดินดี มีทรัพยากรมาก ภูมิประเทศสวยงาม เป็นต้น จึงเป็นปัจจัยดึงดูดให้มนุษย์เข้าไปประกอบกิจกรรมต่างๆ และขยายตัวเป็นชุมชนขึ้น

19. ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้มนุษย์พัฒนาการทางความรู้ ความคิด และเครื่องมือต่างๆ ช่วยให้ผู้คนสามารถค้นหาดินแดนต่างๆ ทั้งในโลกมนุษย์และดวงดาวอื่น ๆ และนำไปสู่การตั้งชุมชนใหม่ขึ้น เช่น การเกิดประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ เป็นต้น ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้มนุษย์สามารถสร้างชุมชนได้ในทุกสถานที่ ทั้งบริเวณขั้วโลก ภูเขาสูง ทะเลสาบ ใต้ทะเล และในอวกาศ

10. การขยายตัวของการคมนาคมขนส่ง เช่น การสร้างถนน สถานีขนส่ง สถานีรถไฟ สนามบิน ท่าเรือ เป็นต้น ทำให้เกิดชุมชนขึ้น เพราะบริเวณเหล่านี้มีผู้คนสัญจรไปมาเป็นจำนวนมากเหมาะแก่การดำเนินกิจกรรมในทางธุรกิจและที่อยู่อาศัย จึงทำให้เกิดชุมชนต่างๆ ขึ้น

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบการเกิดของชุมชนในอดีตกับปัจจุบัน พบว่า ชุมชนในปัจจุบันเกิดขึ้นง่าย และรวดเร็วมากกว่าชุมชนในอดีต เพราะชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบันเอื้ออำนวยต่อการเกิดของชุมชนได้ง่ายและรวดเร็วมากกว่านั่นเอง

กระบวนการเกิดของชุมชน

จากความหมาย ลักษณะ โครงสร้าง และสาเหตุการเกิดของชุมชนที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า กระบวนการเกิดของชุมชนมีขั้นตอน ดังนี้

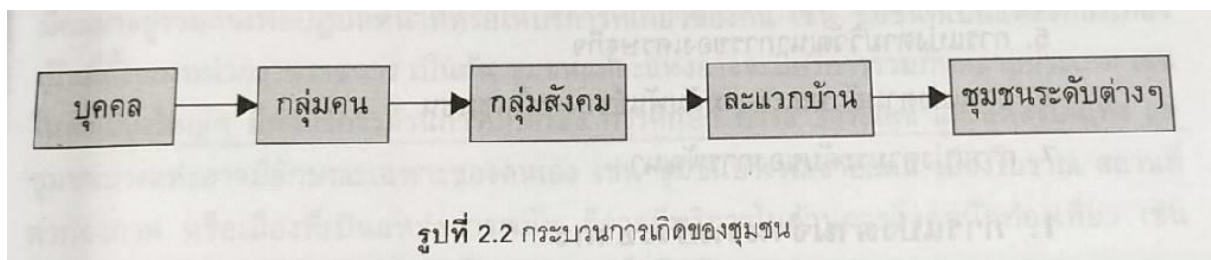
1. บุคคลหรือคนแต่ละคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมารวมกลุ่มกันเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การสมรส การประกอบธุรกิจ การประกอบอาชีพ การศึกษา การทำกิจกรรมทาง ศาสนา การตั้งบ้านเรือนเพื่ออยู่อาศัย เป็นต้น ในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ เรียกว่า กลุ่มคน

2. กลุ่มคนทั้งหมดหรือจำนวนหนึ่งที่รวมกันอยู่นั้น เกิดความรู้สึกว่าจะต้องทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างร่วมกัน จึงเกิดการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในรูปของกลุ่มสังคมและองค์กรทางสังคมขึ้น เช่น ครอบครัว บริษัท สมาคมวิชาชีพต่างๆ สถาบันการศึกษาสถาบันศาสนา เป็นต้น

3. กลุ่มสังคมหรือองค์กรทางสังคมที่เกิดขึ้น กำหนดสถานที่ดำเนินกิจกรรมอย่างแน่นอนเกิดการตั้งที่อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ดำเนินกิจกรรมในลักษณะของละแวกบ้านหรืออื่นๆ ขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันเพิ่มมากขึ้น

4. กลุ่มสังคมที่รวมตัวกันในลักษณะของละแวกบ้าน ขยายตัวเป็นชุมชน ซึ่งอาจเป็นละแวกบ้านที่ใหญ่ขึ้น หรือเกิดละแวกบ้านใหม่ขึ้นก็ได้ หลายๆ ละแวกบ้านรวมกันเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เช่น หมู่บ้านตำบล เป็นต้น

กระบวนการเกิดของชุมชน อาจสรุปได้ดังรูปที่ 2.2

การดำรงอยู่ของชุมชน

ชุมชนเมื่อเกิดขึ้นแล้วมีทั้งที่ดำรงคงอยู่อย่างยาวนานแบบถาวรและดำรงอยู่เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งก็สิ้นสุดไป ชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ยาวนานแบบถาวรนั้น มีลักษณะสำคัญ ดังนี้ (พทยา สายหู. 2534 : 60 - 61)

1. สมาชิกได้รับผลประโยชน์เพียงพอแก่การดำรงชีวิต
2. มีระบบความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันแบบระบบครอบครัวและเครือญาติ คือ ผูกพันกันไปตลอดชีวิต และมีการสืบทอดไปสู่ลูกหลานอีกด้วย
3. สมาชิกมีการพึ่งพาอาศัยกันในเรื่องต่างๆ และได้รับความช่วยเหลือเมื่อเกิดความต้องการ ทั้งความต้องการทางวัตถุ ความต้องการทางจิตใจ และเมื่อประสบความเดือดร้อนความทุกข์ยากต่างๆ
4. สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี ไม่เกิดความขัดแย้งกันขึ้นอย่างรุนแรง
5. สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามบรรทัดฐานหรือกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม
6. สมาชิกยึดถือค่านิยมหรือหลักการร่วมกันว่าชุมชนจะอำนวยประโยชน์สุขให้แก่บุคคลและหมู่คณะเป็นสำคัญ

โดยสรุป ชุมชนที่มีกลไกในการตอบสนองความต้องการทางกาย ทางใจ และทางสังคมของบุคคลได้ตามความประสงค์ มีการควบคุมรักษาระเบียบ มีค่านิยมและหลักการที่ยึดเหนี่ยวกลุ่มให้ผูกพันมั่นคง ย่อมดำรงอยู่เป็นชุมชนเดียวกันได้ยาวนาน

ประเภทของชุมชน

นักวิชาการได้แบ่งชุมชนออกเป็นประเภทต่างๆ โดยใช้หลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

1. การแบ่งตามจำนวนประชากร
2. การแบ่งตามลักษณะของกิจกรรมหลัก
3. การแบ่งตามลักษณะทางนิเวศวิทยา
4. การแบ่งตามหน่วยการปกครอง
5. การแบ่งตามวิวัฒนาการของเศรษฐกิจ
6. การแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน
7. การแบ่งตามระดับของการพัฒนา

1. การแบ่งตามจำนวนประชากร

การแบ่งตามจำนวนประชากร เป็นการแบ่งชุมชนตามจำนวนสมาชิกในชุมชน แบ่งออกเป็น 7 ประเภท (ลำพอง บุญช่วย. 2524 : 6) คือ

1. หมู่บ้านเล็ก (Hamlet) เป็นชุมชนที่มีประชากรไม่เกิน 250 คน
2. หมู่บ้าน (Village) เป็นชุมชนที่มีประชากรระหว่าง 250 - 1,000 คน
3. เมือง (Town) เป็นชุมชนที่มีประชากรระหว่าง 1,000 - 5,000 คน
4. นครเล็ก (Small City) เป็นชุมชนที่มีประชากรระหว่าง 5,000 - 25,000 คน
5. นครขนาดกลาง (Middle City) เป็นชุมชนที่มีประชากรระหว่าง 25,000 - 100,000 คน
6. นครขนาดใหญ่ (Metropolis) เป็นชุมชนที่มีประชากรระหว่าง 100,000 - 1,000,000 คน
7. มหานคร (Great Metropolis) เป็นชุมชนที่มีประชากรมากกว่า 1,000,000 คน

2. การแบ่งตามลักษณะของกิจกรรมหลัก

การแบ่งตามลักษณะของกิจกรรมหลัก เป็นการแบ่งชุมชนตามลักษณะของกิจกรรมหลักที่สมาชิกได้กระทำ แบ่งได้เป็น 3 ประเภท (ชีรวัดน์ นิเจนตร. 2528 : 6 - 7) คือ

1. **ชุมชนศูนย์การค้า (Trade Center)** เป็นชุมชนที่มีร้านค้าจำหน่ายของใช้ในชีวิตประจำวัน หรือมีตลาดสดขายอาหารและผักสด จึงมีลักษณะเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งคนทั่วไปต้องเข้ามาหาซื้อสินค้าสำหรับอุปโภคและบริโภค ถ้าเป็นชุมชนขนาดใหญ่และมีความเจริญสูง ก็อาจจะมีห้างสรรพสินค้าหรือย่านการค้าที่มีสินค้าทุกประเภทไว้จำหน่าย

2. **ชุมชนศูนย์การขนส่ง (Transportation Center)** เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นตามเส้นทางคมนาคมหรือเส้นทางการขนส่ง เช่น ชุมทางรถไฟ ที่รวมของรถโดยสารประจำทางหรือรถบรรทุกที่ต้องมาขนถ่ายสินค้า หรือเป็นทางแยกที่ผู้โดยสารจำนวนมากจะต้องผ่านจึงมีร้านอาหาร ร้านกาแฟและอื่นๆ คอยให้บริการแก่ผู้โดยสาร นานเข้าก็ขยายเป็นชุมชนถาวร มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น บางชุมชนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ ลำคลอง หรือชายทะเล ก็อาจมีท่าเรือสำหรับส่งสินค้าและคนโดยสาร เป็นต้น

3. **ชุมชนศูนย์กลางของการบริการต่าง ๆ (Service Center)** เป็นชุมชนที่เกิดขึ้น เพราะมีคนมาอยู่รวมกันเพื่อปฏิบัติหน้าที่หรือให้บริการที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการ เป็นต้น ชุมชนแต่ละแห่งอาจจะมีบริการรวมกันหลายประเภท เช่นในตัวเมืองใหญ่ ๆ มีทั้งบริการด้านการปกครอง การศึกษา การสาธารณสุข และแหล่งบันเทิง แต่ชุมชนบางแห่งอาจมีลักษณะเฉพาะของตนเอง เช่น ชุมชนบริเวณชายแดน เมืองโบราณ สถานที่ตากอากาศ หรือเมืองที่เป็นแหล่งการพนัน ก็อาจมีบริการในด้านการดึงดูดนักท่องเที่ยว เช่นธุรกิจโรงแรม บ่อนคาสิโน ไนท์คลับ โรงภาพยนตร์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ชุมชนทั้ง 3 ประเภทข้างต้นนี้ ไม่ได้มีหน้าที่ของตนเองเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะมีกิจกรรมอื่นๆ ปะปนอยู่ด้วย เช่น ชุมชนบางแห่งในกรุงเทพมหานคร อาจมีกิจกรรมทุกประเภทในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน การแบ่งชุมชนออกเป็นศูนย์การค้า ศูนย์การขนส่ง และศูนย์กลางของการบริการต่างๆ ดังกล่าวนี้นี้ พิจารณาเฉพาะกิจกรรมหลักที่เป็นจุดเด่นของชุมชน ส่วนลักษณะย่อยอื่นๆ นั้นก็ยังคงมีอยู่

3. การแบ่งตามลักษณะทางนิเวศวิทยา

การแบ่งตามลักษณะทางนิเวศวิทยา ชุมชนในทางนิเวศวิทยา แบ่งออกเป็น 4 ประเภท (เสถียร เหลืองอร่าม. ม.ป.ป. : 65 - 68) คือ

1. **ชุมชนบริการขั้นต้น** เป็นชุมชนขนาดเล็กที่ทำการผลิตสินค้าในรูปของวัตถุดิบ ซึ่งเป็นขั้นแรกของกระบวนการจำหน่าย เช่น ชุมชนที่มีการกลั่นกรอง เหมืองแร่ โรงเลื่อย หาลา เป็นต้น

2. **ชุมชนจำหน่ายหรือชุมชนการค้า** เป็นชุมชนย่านการค้าเป็นศูนย์กลางการค้าจำหน่ายวัตถุดิบที่ได้รับมาจากชุมชนบริการขั้นต้น และจำหน่ายให้แก่ชุมชนบริการขั้นต้น

3. **ชุมชนอุตสาหกรรม** เป็นชุมชนที่ทำหน้าที่ให้บริการในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งชุมชนอุตสาหกรรมขนาดย่อมและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ มีการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เด่นชัดอย่างน้อยหนึ่งแห่ง มีการจำหน่ายผลผลิตสูง

4. **ชุมชนประเภทพิเศษ** เป็นชุมชนที่ไม่มีลักษณะทางเศรษฐกิจที่แน่นอนเฉพาะลงไปและอาจไม่มีหน้าที่พิเศษในการผลิตหรือการจำหน่ายผลผลิตโดยเฉพาะ เช่น ชุมชนศูนย์การศึกษาศูนย์ที่พักตากอากาศ ศูนย์กลางทางการเมือง เป็นต้น

4. การแบ่งตามหน่วยการปกครอง

การแบ่งตามหน่วยการปกครอง เป็นการแบ่งประเภทของชุมชนโดยพิจารณาตามความเหมาะสมในการปกครอง ซึ่งแต่ละชุมชนมีเกณฑ์ในการแบ่งและมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น ในประเทศไทยได้แบ่งชุมชนใน 3 ลักษณะ ตามการปกครองส่วนกลาง การปกครองส่วนภูมิภาคและการปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนี้

1. **การปกครองส่วนกลาง** แบ่งตามลักษณะการปกครองออกเป็น กรม ทบวง กระทรวง เป็นต้น

2. **การปกครองส่วนภูมิภาค** แบ่งตามขนาด ความเจริญก้าวหน้า และรูปแบบของการบริการเป็น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด

3. **การปกครองส่วนท้องถิ่น** แบ่งลักษณะของการปกครองออกเป็น องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร เมืองพัทยาและกรุงเทพมหานคร

5. การแบ่งตามวิวัฒนาการของเศรษฐกิจ

การแบ่งตามวิวัฒนาการของเศรษฐกิจ เป็นการแบ่งชุมชนตามลักษณะของเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ตั้งแต่ชุมชนแรกสุดมาจนถึงปัจจุบัน แบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. **ชุมชนล่าสัตว์และเก็บอาหารป่า** เป็นชุมชนแรกของมนุษย์และสิ้นสุดเมื่อประมาณ 1 หมื่นปีที่ผ่านมา นับว่าใช้เวลายาวนานมากกว่า 1 ล้านปี มีลักษณะสำคัญ คือ ดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์และเก็บพืชป่าที่มีอยู่เองในธรรมชาติเป็นอาหาร มีขนาดเล็ก สมาชิกอยู่ระหว่าง 10 - 100 คน และเป็นเครือญาติเดียวกัน บริเวณที่อยู่อาศัยมักตั้งอยู่ได้เพิงผา หรือในถ้ำที่ให้ความมั่นคงและปลอดภัยในระดับหนึ่ง การจัดระเบียบทางสังคมเป็นแบบเครือญาติ ความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์ผูกพันกับอำนาจลึกลับในธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอาหาร ความปลอดภัยของชีวิตกับความผาสุกร่วมกันของชุมชน ความสามารถในการแสวงเทคโนโลยีมี

จำกัด ทำให้ความเจริญทางวัตถุน้อย รตังหลักแหล่งที่อยู่อาศัยหรือภูมิสำเนาเป็นแบบชั่วคราว เพราะเมื่อใดที่อาหารในบริเวณนั้นหมด ก็ต้องย้ายชุมชนไปอยู่ในบริเวณแหล่งอาหารใหม่

2. ชุมชนเกษตรกรรม เป็นชุมชนที่วิวัฒนาการมาจากชุมชนล่าสัตว์และเก็บอาหารป่าเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 1 หมื่นปีที่ผ่านมา และปัจจุบันมีชุมชนอีกมากมายที่ยังคงมีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีลักษณะสำคัญ คือ มนุษย์รู้จักพัฒนาเทคโนโลยีประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น รู้จักทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ให้ปริมาณอาหารเพิ่มมากขึ้น จนมีผลผลิตส่วนเกินที่สามารถเก็บสะสมไว้หรือนำไปแลกเปลี่ยนกัน การตั้งหลักแหล่งของชุมชนเป็นที่ทางแน่นอนแบบถาวร ชีวิตความเป็นอยู่ผาสุกสมบูรณ์ขึ้น จำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น เกิดการขยายตัวของชุมชนเป็นหมู่บ้านหลายหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียงกัน แต่ละหมู่บ้านมีบริเวณไร่นาของตนโดยรอบ รู้จักจัดระเบียบการบริหารปกครองและรักษาความปลอดภัยของชุมชน มีผู้นำชุมชนที่มีพลังกำลังหรือสติปัญญาและฝีมือเป็นพิเศษที่ทุกคนยอมรับนับถือที่อาจจะไม่ใช่ญาติพี่น้องในหมู่บ้านเดียวกัน ดูแล ปกครอง หลายหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียงกัน หมู่บ้านบางแห่งอาจขยายเป็นเมืองก็ได้

3. ชุมชนอุตสาหกรรม เป็นชุมชนที่วิวัฒนาการต่อจากชุมชนเกษตรกรรม อันเนื่องมาจากผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ของประเทศอังกฤษและประเทศในยุโรปตะวันตก แล้วแพร่กระจายไปทั่วโลก เป็นชุมชนที่เทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าสูงและถูกนำมาใช้แทนแรงงานคนและสัตว์ที่มีมาแต่เดิมมีระบบโรงงานอุตสาหกรรมที่แบ่งแยกหน้าที่กันอย่างชัดเจน คือ นายทุน ฝ่ายจัดการ และผู้ใช้แรงงาน ไม่มีความรู้สึกเป็นครอบครัวเดียวกันแบบระบบเครือญาติแต่เป็นความสัมพันธ์แบบนายจ้างกับลูกจ้าง ไม่มีหนี้บุญคุณต่อกัน การจัดช่วงชั้นทางสังคม ยึดถือรายได้และฐานะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ กิจกรรมส่วนใหญ่ในสังคมเกี่ยวข้องกับการผลิต การจำหน่าย การบริโภค การแสวงหากำไรแทบทั้งสิ้น เกิดการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว เพราะโรงงานอุตสาหกรรมมักตั้งอยู่ในเมืองหรือบริเวณที่อยู่ใกล้เคียงชุมชนอุตสาหกรรมได้แพร่หลายจากประเทศในยุโรปตะวันตกไปสู่สหรัฐอเมริกาและประเทศอื่นๆ ทั่วโลก (พิทยา สายหู. 2534 :72-77)!

4. ชุมชนการค้าและบริการ เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากชุมชนอุตสาหกรรม กล่าวคือ เมื่อระบบโรงงานอุตสาหกรรมสามารถผลิตสินค้าได้มาก ความต้องการวัตถุดิบ และตลาดสำหรับจำหน่ายสินค้าที่ผลิตได้ จึงก่อให้เกิดระบบธุรกิจการค้าและการผลิตที่มีความคล่องตัวในการซื้อขาย เช่น ระบบการเงินที่มีมาตรฐานในการเปรียบเทียบเดียวกัน ระบบสินเชื่อ ระบบธนาคาร การคมนาคมขนส่งสินค้าที่สะดวก รวดเร็ว และครั้งละจำนวนมาก มีเทคโนโลยีทางการสื่อสารทันสมัยและมีเครือข่ายติดต่อกันอย่างกว้างขวาง ทั้งในชุมชนเดียวกัน และกับชุมชนอื่นๆ ในรูปของไปรษณีย์โทรเลข โทรศัพท์ โทรสาร เครื่องสมองกลหรือคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีระบบการติดต่อในรูปของเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นต้น ระบบการค้าและบริการเหล่านี้ ทำให้เกิดการจัดองค์การทางธุรกิจขนาดใหญ่ในรูปของบริษัท ห้างร้าน ห้างสรรพสินค้าต่างๆ และขยายกิจการออกไปยังชุมชนอื่น ๆ ที่

เรียกว่า บรรษัทข้ามชาติ การค้าและบริการในชุมชนแบบนี้มีความสะดวกสบาย ผู้ซื้อ ผู้ขายและผู้บริโภคสามารถติดต่อผ่านระบบการสื่อสารและชำระเงินผ่านระบบธนาคารได้ โดยไม่ต้องติดต่อกันโดยตรง

6. การแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

การแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เป็นการแบ่งที่นักสังคมวิทยานิยมกันมาก โดยแบ่งชุมชนออกเป็น 2 ประเภท คือ ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ดังนี้

1. **ชุมชนชนบท (Rural Community)** เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตชนบท ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรน้อย ผู้อยู่อาศัยมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี มีอาชีพเกษตรกรรม หรืออาชีพที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม อาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ชุมชนชนบทดั้งเดิมและชุมชนชนบททั่วไป

1. 1 ชุมชนชนบทดั้งเดิม เป็นชุมชนชนบทที่เกิดขึ้นในระยะแรก มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ

1) มีความโดดเดี่ยว (Isolation) ที่ตั้งของชุมชนและครอบครัวตั้งอยู่ห่างไกลจากชุมชนและครอบครัวอื่น การติดต่อสัมพันธ์ภายในชุมชนระหว่างครอบครัวต่างๆ มีไม่มากนัก แต่การติดต่อกับภายนอกชุมชนยากลำบาก เพราะห่างไกลและการคมนาคมติดต่อกันไม่สะดวก

2) มีความคล้ายคลึงกันทางสังคม (Homogeneity) กลุ่มสังคมในชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเรื่องเชื้อชาติ วัฒนธรรม รักร่วมคณะ สมัครสมานสามัคคีกัน ไม่มีความแตกต่างทางสังคม

3) มีอาชีพเกษตรกรรม (Agriculture) ชาวชนบทดั้งเดิม ดำรงชีวิตด้วยการประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ การเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์แบบพึ่งพาธรรมชาติ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง และชีวิตประจำวันต้องเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมไม่ทางตรงก็ทางอ้อม

4) เศรษฐกิจเป็นแบบพอเลี้ยงตนเอง (Subsistence Economy) ครอบครัวในชุมชนชนบทดั้งเดิมทำหน้าที่เป็นทั้งหน่วยในการผลิตและหน่วยบริโภค คือ ทำการเกษตรพอมีพอใช้ในครอบครัว เช่น เพาะปลูกเพื่อเป็นอาหาร เลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหารและใช้งาน เป็นต้น (รัชนิกร เศรษฐ. 2528 : 17)

1.2 ชุมชนชนบททั่วไป เป็นชุมชนที่เปลี่ยนแปลงจากชนบทดั้งเดิม และมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น เนื่องจากปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงทั้งปัจจัยภายในชุมชนเอง เช่นภาวะประชากร คือ การเพิ่มของประชากร การย้ายถิ่น การปรับปรุงด้านการคมนาคมสื่อสาร เป็นต้นและเนื่องจากปัจจัยจากภายนอกชุมชน เช่น การแพร่กระจายของวัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมของชุมชนเมืองที่มีความเจริญก้าวหน้า สะดวก รวดเร็ว ง่ายในการปฏิบัติ จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ความโดดเดี่ยว ความคล้ายคลึงกันทางสังคมลดน้อยลง มีอาชีพอื่นๆ เช่น การค้า การบริการเพิ่มขึ้นจากอาชีพเกษตรที่มีอยู่แต่เดิม เศรษฐกิจเป็นทั้งเพื่อเลี้ยงตัวเอง

และเพื่อการค้าขาย ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น แต่ยังคงพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลักในการดำรงชีวิต ชุมชนชนบทมักจะปรากฏอยู่ในรูปของละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรืออาจจะเรียกว่าบ้านแล้วตามด้วยชื่อของชุมชน เช่น บ้านเชียง บ้านนาดี บ้านเก่า เป็นต้น ชุมชนชนบทมีขั้นตอนของการเจริญเติบโต 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) ชุมชนที่มีเศรษฐกิจพอเลี้ยงชีพ คือ พอกินพอใช้ ไม่มีรายจ่ายมากนัก เป็นชุมชนโบราณที่แรงงานส่วนใหญ่ถูกใช้เพื่อกิจกรรมและพิธีกรรมพื้นบ้าน ทำให้ไม่มีความจำเป็นในการแสวงหางานเพื่อเสริมรายได้

2) ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น มีการติดต่อกับค้าขายกับศูนย์กลางความเจริญมากขึ้น มีโอกาสที่จะหางานเพื่อเพิ่มรายได้มากขึ้น แต่ยังไม่มีความรู้ทางวิชาการผลิตแผนใหม่ ที่เริ่มแพร่กระจายเข้ามาในชุมชน

3) ชุมชนมีการดิ้นรนเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้นในรูปของการบุกเบิกที่ดินแปลงใหม่ได้รับการฟื้นฟูพื้นฐานของรัฐประเภทถนน น้ำ และไฟฟ้า ทำให้การติดต่อกับศูนย์กลางความเจริญสะดวกและใกล้ชิดยิ่งขึ้น มีการจ้างแรงงานมากขึ้น รายได้ของคนในชุมชนเพิ่มขึ้นค่าจ้างกลายเป็นรายได้สำคัญของครอบครัว

4) ชุมชนได้เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตการเกษตรด้วยระบบชลประทานสินเชื่อ และอื่นๆ มีความพร้อมที่จะรับเทคนิคการเกษตรแผนใหม่ รายได้จากการเกษตรได้สำคัญ แทนรายได้จากการรับจ้างชั่วคราว การเกษตรหมุนเวียนด้วยเทคนิคที่ดีขึ้น การจ้างแรงงานยังคงเพิ่มขึ้น

5) ชุมชนมีรายได้จากการเกษตรสูง เช่น สวนยางพารา สวนผลไม้ และชุมชนที่ใช้ระบบชลประทานและเทคนิคการผลิตสมัยใหม่ ซึ่งมีประสิทธิภาพสูง รายได้จะขึ้นอยู่กับลักษณะและขนาดของที่ดินทำกิน ผู้มีที่ดินทำกินรายใหญ่จะมีรายได้เสริมจากการทำธุรกิจอื่นๆ เช่น ไร่นาสวนผสม การหัตถกรรม การรับจ้างและการค้าขาย การจ้างแรงงานยังคงเป็นปัจจัยสำคัญโดยทั่วไปของชุมชน ชุมชนมีความเจริญด้านสังคมและสาธารณูปการในระดับสูง มีการติดต่อกับศูนย์กลางความเจริญอย่างสม่ำเสมอ เช่น ชุมชนชนบททั่วไปในภาคกลาง บางแห่งในภาคใต้และภาคเหนือของประเทศไทย (สมยศ พุ่มพัว. 2534 : 72 - 74)

2. ชุมชนเมือง (Urban Community) เป็นชุมชนที่มีความหนาแน่นของประชากรมากอาคารบ้านเรือนหนาแน่น มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมากกว่าสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ อาชีพมีมากมายหลายอาชีพ แต่ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรม การค้าขายและการบริการ สมาชิกมีความเป็นอิสระ หรือปัจเจกบุคคลสูง ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบตัวใครตัวมัน คือ เป็นทางการมากกว่าส่วนตัว สมาชิกมีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ และขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่อยู่ร่วมกันได้เพราะผลประโยชน์ที่แต่ละคนจะได้รับ เป็นต้น โดยปกติชุมชนเมืองจะอยู่

ภายใต้การปกครองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น สุขาภิบาล เทศบาล มหานคร และมีชุมชนย่อย ๆ รวมอยู่ในบริเวณเหล่านี้ เช่น ตรอก ซอย ถนน หรือที่จะเรียกชื่อเป็นอย่างอื่นตามชื่อที่ตั้งของชุมชนต่างๆ เช่น บางเขน บางนา พระโขนง ลาดพร้าว เป็นต้น นักสังคมวิทยาได้ศึกษาวิวัฒนาการของชุมชนเมือง และพบว่าชุมชนเมืองเกิดขึ้นหลายลักษณะ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่เจริญก้าวหน้าขึ้น และเสื่อมลง และถูกแทนที่โดยผู้คนที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

2.1 การแบ่งแยก (Segregation) เป็นการอยู่อาศัยของผู้คนในเขตเมืองตามกลุ่มกิจกรรมที่เหมือนกัน เช่น ย่านค้าปลีก ย่านค้าเครื่องเหล็ก ย่านขายเสื้อผ้า เป็นต้น

2.2 การบุกรุก (Invasion) เกิดการรุกรานเข้าไปแทนที่โดยกลุ่มกิจกรรมอื่นและเกิดขึ้นตลอดเวลา เช่น การบุกรุกของคนร่ำรวยเข้าไปแทนที่คนยากจน การบุกรุกของผู้คนเข้าไปตั้งร้านค้าโรงงานอุตสาหกรรมในย่านที่พักอาศัย การรื้อถอนแหล่งเสื่อมโทรมเพื่อใช้เป็นสถานที่ราชการ เป็นต้น การบุกรุกเข้าไปแทนที่นี้ ถ้าหากว่าเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ เรียกว่า Succession

2.3 การกระจายออกจากศูนย์กลางของเมือง (Decentralization) เนื่องจากความหนาแน่นของประชากรสูง ที่ดินมีราคาแพง ผู้คนจะออกไปอาศัยอยู่ในชานเมืองมากขึ้น

2.4 การเดินทางเข้าออกประจำ (Routinization) เป็นการเคลื่อนย้ายของผู้คนแบบเดินทางไป-กลับเป็นประจำ ระหว่างบ้านพักอาศัยกับสถานที่ทำงาน ซึ่งในปัจจุบันมีปริมาณสูงมาก(ณรงค์ เล็งประชา. 2528 : 138)

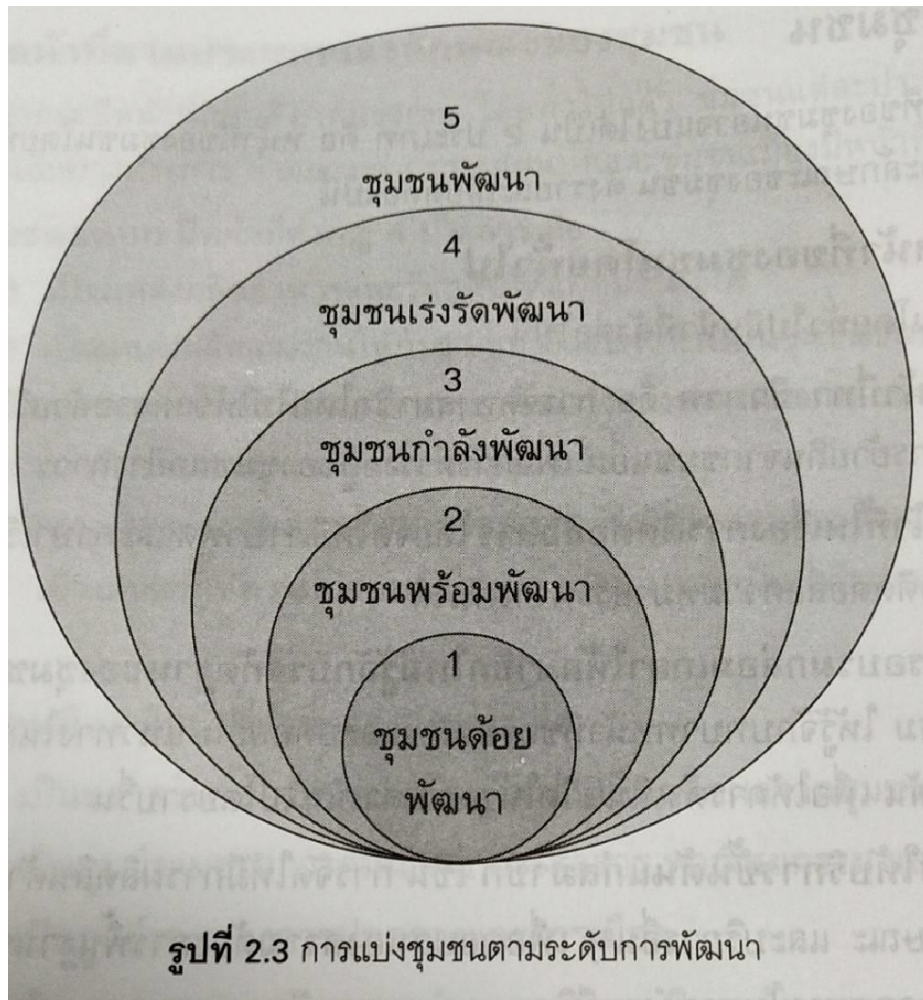
ในปัจจุบันชุมชนชนบทและชุมชนเมืองมีความคล้ายคลึงกันมากขึ้น เพราะวิถีชีวิตแบบชุมชนเมืองได้แพร่กระจายไปทั่วชนบท ชาวชนบทมีรูปแบบของการดำรงชีวิตใกล้เคียงกับชาวเมืองยิ่งขึ้น แนวโน้มของชุมชนชนบทในอนาคตก็คือ การเปลี่ยนเป็นชุมชนเมืองนั่นเอง

7. การแบ่งตามระดับของการพัฒนา

การแบ่งตามระดับของการพัฒนา เป็นการแบ่งประเภทของชุมชนที่พิจารณาจากความมากน้อยของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 5 ประเภท คือ

1. **ชุมชนด้อยพัฒนา** เป็นชุมชนที่สมาชิกยังไม่พร้อมในการพัฒนา ด้อยการศึกษาเล่าหลังในทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่นอกเหนือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ต่างคนต่างอยู่ ขาดความสัมพันธ์ และการโต้ตอบกันทางสังคม มุ่งผลประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ ชุมชนแบบนี้จะมีอยู่ทั่วไปในชุมชนประเภทที่ 1 - 6 ที่กล่าวมาแล้ว แม้กระทั่งชุมชนเมืองสมัยใหม่ในปัจจุบันก็ตาม การจะพัฒนาชุมชนแบบนี้ต้องใช้บุคลากร ทรัพยากร เทคนิควิธีการและระยะเวลามาก

2. **ชุมชนพร้อมพัฒนา** เป็นชุมชนที่สมาชิกมีความพร้อมพื้นฐานในการพัฒนา เช่นมีการศึกษาสูงชั้น ยอมรับในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เชื่อในเหตุผล มีความสัมพันธ์ทางสังคมและการโต้ตอบกันทางสังคม มีผู้นำ มีกลุ่มและองค์กรเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน มุ่งผลประโยชน์ส่วนรวมก่อนส่วนตน เป็นต้น ชุมชนแบบนี้ จัดเป็นชุมชนที่พร้อมจะพัฒนาหน่วยงานหรือผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบสามารถดำเนินการพัฒนาได้ง่ายและรวดเร็ว

3. **ชุมชนกำลังพัฒนา** เป็นชุมชนที่สมาชิกร่วมมือร่วมใจนึกกำลังกันเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลง พัฒนาชุมชนของตนโดยบุคคล กลุ่มองค์กรในชุมชน และนอกชุมชนทั้งภาคเอกชนและภาครัฐบาล ให้บรรลุ วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน ด้วยเทคนิควิธีการและกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชน หน่วยงานหรือผู้รับผิดชอบในการพัฒนา จึงต้องมีความรู้ความเข้าใจในศักยภาพของชุมชน และวิธีการพัฒนา ชุมชนเป็นอย่างดี ชุมชนจึงจะประสบความสำเร็จในการพัฒนา

4. ชุมชนเร่งรัดพัฒนา เป็นชุมชนที่ต่อเนื่องจากชุมชนกำลังพัฒนา ปัจจัยทางการพัฒนาทั้งบุคคล ทรัพยากร ผู้นำ กลุ่มและองค์กร เทคนิควิธีการ มีความรู้ความเข้าใจ ผนึกกำลังกันพัฒนาชุมชนจนเกิดความรู้ และประสบการณ์ สามารถนำไปใช้ในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้สำเร็จลุล่วงไปได้อย่างรวดเร็ว โดยไม่มีผลกระทบในทางเสียหายต่อชุมชน

5. ชุมชนพัฒนา เป็นชุมชนที่บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ สามารถดำรงลักษณะ ดังกล่าวไว้ได้ตลอดไป ด้วยศักยภาพภายในชุมชนเอง เป็นชุมชนเข้มแข็ง ไม่ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นๆ ต่อไป จัดเป็น การพัฒนาแบบยั่งยืน คือ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่มีการสิ้นสุดมีกระบวนการสืบทอดการพัฒนาจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนรุ่นหนึ่งอย่างเหมาะสมและไม่ขาดสาย

หน้าที่ของชุมชน

หน้าที่ของชุมชนอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ หน้าที่ของชุมชนโดยทั่วไป และหน้าที่ตามประเภทและ ลักษณะของชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. หน้าที่ของชุมชนโดยทั่วไป

ชุมชนโดยทั่วไปมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. หน้าที่ทางชีวภาพ คือ การจัดหาสมาชิกใหม่ไม่ให้ขาดสายด้วยวิธีการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ และการย้ายถิ่นจากชุมชนอื่น เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างถาวร

2. หน้าที่ในเรื่องการติดต่อสื่อสาร โดยจัดให้มีภาษาพูดและภาษาเขียน เพื่อให้สมาชิกในชุมชน สามารถติดต่อสื่อความหมายระหว่างกันได้

3. การอบรมกล่อมเกล่าให้สมาชิกใหม่รู้จักบรรทัดฐานของชุมชน เช่น ปลูกฝังและถ่ายทอด วัฒนธรรม ให้รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองและบุคคลอื่น แนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนในชุมชน เป็นต้น เพื่อให้การดำเนินชีวิตในชุมชนดำเนินไปโดยราบรื่น

4. การให้บริการขั้นต้นแก่สมาชิก เช่น การจัดให้มีการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ ที่อยู่อาศัยถูก สุขลักษณะ และบริการอื่น ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของสมาชิก ช่วยให้สมาชิกมีความ สะดวกสบายในการดำรงชีวิต

5. จัดระเบียบและรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่สมาชิก เป็นการควบคุมสมาชิกในชุมชนให้ ประพฤติปฏิบัติในกรอบของบรรทัดฐานทางสังคม คือ กฎหมายหรือประเพณี ระเบียบข้อพิพาทระหว่างสมาชิก

ด้วยความยุติธรรม คัมภีร์รักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รักษาไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยและความปกติสุขของสังคม

6. บำรุงขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติภารกิจของสมาชิก ด้วยการแสวงหาเอกลักษณ์หรือเป้าหมายร่วมกัน ปลุกฝังและจูงใจให้สมาชิกเกิดความภาคภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างสมาชิกแต่ละคน (จิรวัดน์ นิจเนตร. 2528 : 9)

7. การติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถขยายกิจกรรมต่างๆ และได้รับประโยชน์มากขึ้น เช่น การค้าขาย การนันทนาการ การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในด้านต่างๆ เป็นต้น

8. การเตรียมชุมชนให้มีความพร้อมที่จะพัฒนา เช่น จัดระบบการให้การศึกษาการฝึกอบรม การสรรหาและพัฒนาผู้นำ ส่งเสริมให้สมาชิกดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในรูปของกลุ่มและองค์กร การไปศึกษาดูงานชุมชนอื่น ๆ ที่ประสบความสำเร็จ เป็นต้น

2. หน้าที่ตามประเภทและลักษณะของชุมชน

นอกจากจะมีหน้าที่เช่นเดียวกับชุมชน โดยทั่วไปแล้ว ชุมชนแต่ละประเภทยังมีหน้าที่เฉพาะของตนเองอีกบางประการ ตัวอย่างเช่น ชุมชนชนบทและชุมชนเมืองมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. ชุมชนชนบท มีหน้าที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1.1 เป็นแหล่งผลิตอาหารและวัตถุดิบให้แก่ชุมชนเมือง

1.2 เป็นแหล่งผลิตแรงงานให้กับชุมชนเมือง เพราะคนในชุมชนชนบทจะย้ายถิ่นเข้าสู่ชุมชนเมือง เพื่อทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรม จนบางครั้งชนบทเองกลับขาดแคลนแรงงานโดยเฉพาะชุมชนชนบทที่เปลี่ยนแปลงจากชนบทดั้งเดิมแล้ว

1.3 ทะนุบำรุงและถนอมทรัพยากรธรรมชาติให้แก่ชุมชนและสังคมส่วนรวม

1.4 เป็นแหล่งที่ให้ความปลอดภัยในยามสงคราม และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวเมือง

2. ชุมชนเมือง มีหน้าที่สำคัญ 4 ประการ คือ

2.1 เป็นตลาดรับซื้ออาหารและวัตถุดิบ อันเป็นผลิตผลจากชุมชนชนบท

2.2 เป็นศูนย์รวมของการคมนาคม การสื่อสาร พาณิชยกรรม และวัฒนธรรม

2.3 เป็นศูนย์รวมของการปกครองและการเมือง

2.4 เป็นแหล่งรวมของกิจกรรมต่าง ๆ ของการบริการด้านสาธารณูปโภค การศึกษาค้นคว้า และการพักผ่อนหย่อนใจ (Gist and Halbert. 1949 : 8 อ้างถึงในรัชนิกร เศรษฐ.2528:29-30)

ชุมชนใดจะดำรงอยู่ได้อย่างถาวรมั่นคง หรือจะประสบปัญหาจนต้องสิ้นสุดลง เนื่องจากปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง คือ ชุมชนแห่งนั้นได้ปฏิบัติหน้าที่ที่มากน้อยเพียงใดและประสบความสำเร็จหรือไม่

คำอื่นๆ ที่มีความหมายใกล้เคียงกับชุมชน

มีคำบางคำที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์และมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า "ชุมชน" เช่น กลุ่มคน กลุ่มสังคม ละแวกบ้าน และสังคม คำเหล่านี้มีลักษณะทั้งที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับ "ชุมชน" ดังนี้

1. กลุ่มคน

กลุ่มคน (Group of Person) หมายถึง คนตั้งแต่สองคนขึ้นไป รวมกันเป็นหมู่คณะเพื่อทำกิจกรรมบางอย่างในสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง อาจจะมีลักษณะบางอย่างเหมือนกันหรือแตกต่างกันก็ได้ เช่น ผุ้ชน (Crowd) ที่มารวมกันชั่วคราวเพื่อกิจกรรมบางอย่าง กลุ่มเด็กกลุ่มวัยรุ่น กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น (จันทน์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่นๆ . 2540 : 61)

กลุ่มคนเป็นลักษณะเริ่มต้นของการเกิดชุมชนที่บุคคลมารวมกันเป็นกลุ่ม แต่ไม่ใช่ชุมชนเพราะกลุ่มคนที่จะรวมกันเป็นชุมชนนั้น ต้องมีลักษณะอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น บริเวณที่รวมกันมีอาณาบริเวณแน่นอน ในลักษณะของที่อยู่อาศัยในเวลาที่ยาวนาน จนเกิดรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างกัน พึ่งพาอาศัยกันในการดำรงชีวิต มีบรรทัดฐาน และวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นต้น

2. กลุ่มสังคมหรือกลุ่มทางสังคม

กลุ่มสังคมหรือกลุ่มทางสังคม (Social Group) หมายถึง กลุ่มคนที่มีการโต้ตอบกันทางสังคมอย่างมีระเบียบแบบแผน คือ มีการกำหนดสถานภาพ บทบาท บรรทัดฐาน เพื่อควบคุมสมาชิก สมาชิกใช้ชีวิตร่วมกันเป็นเวลานานพอสมควร จนเกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีกฎระเบียบบางอย่างที่ทุกคนยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ (จันทน์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่นๆ . 2540 : 61) เช่น ครอบครัว กลุ่มและองค์กรที่ตั้งขึ้นอย่างถาวร เป็นต้น

กลุ่มสังคมมีความแตกต่างกับกลุ่มคนที่กล่าวมาแล้วบางประการ คือ

1. กลุ่มสังคมเป็นกลุ่มคนที่มีการจัดระเบียบทางสังคมแล้ว เช่น มีบรรทัดฐานทางสังคมใช้ร่วมกัน สมาชิกมีความสัมพันธ์ตามสถานภาพและบทบาทที่ดำรงอยู่ เป็นต้น แต่กลุ่มคนเป็นเพียงการรวมกันของบุคคลที่ไม่มีการจัดระเบียบทางสังคมดังกล่าวแล้วแต่อย่างใด

2. กลุ่มสังคมเป็นกลุ่มที่สมาชิกรวมกลุ่มกันเป็นเวลายาวนาน แบบกลุ่มถาวร แต่กลุ่มคนสมาชิก รวมกันแบบชั่วคราวเพื่อกิจกรรมบางอย่าง เมื่อบรรลุเป้าหมายแล้วกลุ่มก็จะสลายไป

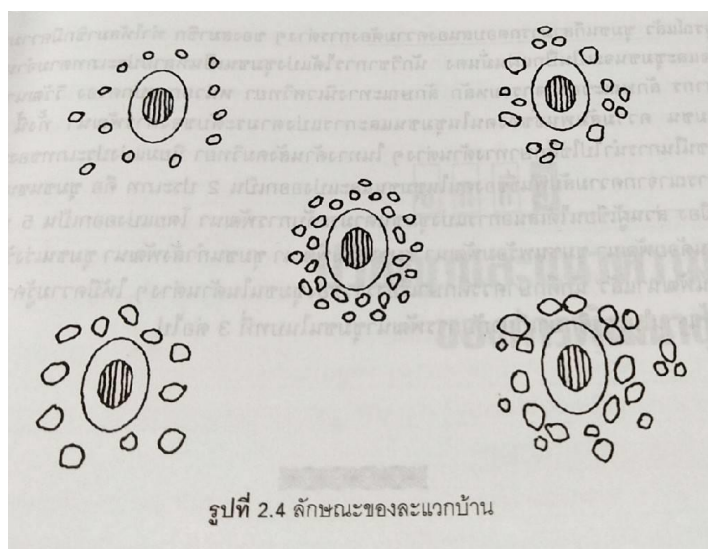
3. สมาชิกของกลุ่มสังคมมีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใกล้ชิดสนิทสนม มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มากกว่ากลุ่มคน

กลุ่มสังคมมีความหมายและลักษณะเหมือนกับชุมชนมาก อาจกล่าวได้ว่า เป็นชุมชนที่เริ่มก่อตั้งก็ได้ แตกต่างกันเพียงกลุ่มสังคมมุ่งเน้นเรื่องความสัมพันธ์ของสมาชิก เช่น บทบาทหน้าที่และกิจกรรมร่วมกัน บางอย่าง แต่ชุมชนนอกจากเน้นความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ของสมาชิกแล้วยังเน้นการใช้ชีวิตร่วมกันในพื้นที่หรือ อาณาบริเวณที่แน่นอนและมีโครงสร้างที่ซับซ้อนมากกว่าอีกด้วย

3. ละแวกบ้าน

ละแวกบ้าน (Neighborhood) เป็นกลุ่มสังคมที่มีขนาดเล็กกว่าชุมชน เกิดจากการรวมกันของกลุ่ม สังคมระดับครอบครัวหลายครอบครัวในพื้นที่หรือบริเวณที่แน่นอน เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สมาชิกมี ความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดสนิทสนมกัน เชื่อถือไว้วางใจกัน พึ่งพาอาศัยกันและกันในการดำรงชีวิต โดยปกติหลายๆ ละแวกบ้านจะรวมกันเป็นชุมชนระดับหมู่บ้าน (รัชนิกร เศรษฐ์ฐ. 2528 : 86 - 88)

ละแวกบ้านจึงเป็นส่วนประกอบหนึ่งของชุมชนหรือเป็นชุมชนขนาดเล็กที่มีความสำคัญต่อการเกิด การดำรงอยู่ ความเจริญก้าวหน้า หรือความเสื่อมของชุมชน ลักษณะของละแวกบ้าน มี ลักษณะดังรูปที่ 2.4

4. สังคม

สังคม (Society) หมายถึง กลุ่มคนขนาดใหญ่ที่มีแบบชีวิตเป็นของตนเอง ตั้งอยู่ในอาณาเขตแห่งหนึ่ง สามารถสนองความต้องการของสมาชิกของตนได้ ดำรงอยู่เป็นกลุ่มตามลำพังได้ สามารถควบคุมหรือเรียกร้องความภักดีจากสมาชิกได้ และสมาชิกถือว่าเป็นคนพวกเดียวกัน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2532 : 147) ชุมชนมีความหมายเหมือนกับสังคมมาก และเป็นส่วนประกอบหนึ่งของสังคม แต่มีลักษณะที่แตกต่างกันบางประการ ดังนี้

1. ชุมชนมีขนาดเล็กกว่าสังคมและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม
2. สมาชิกของชุมชนมีความสนใจร่วมที่จะประสานกันในวงแคบกว่าสังคม
3. ชุมชนมีลักษณะทางเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเองที่จำกัดกว่าสังคม
4. ชุมชนมีการปะทะสังสรรค์ใกล้ชิดกัน สมาชิกมีความเห็นอกเห็นใจกันลึกซึ้งกว่าสังคม

ชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เช่นเดียวกับกลุ่มคนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคม กลุ่มสังคมเป็นส่วนหนึ่งของละแวกบ้าน ละแวกบ้านเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่กล่าวมาแล้ว

บทสรุป

ชุมชนเกิดจากการรวมตัวของ บุคคล กลุ่มคน กลุ่มสังคมในรูปของครอบครัวและละแวกบ้าน ตามลำดับ องค์ประกอบและหน้าที่ของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ หรือการล่มสลายของชุมชน ถ้าชุมชนมีองค์ประกอบที่มีความเหมาะสม ปฏิบัติภาระหน้าที่ได้ครบถ้วน สมบูรณ์แล้ว ชุมชนก็สามารถตอบสนองความต้องการต่างๆ ของสมาชิก ทำให้สมาชิกมีความพึงพอใจและชุมชนจะเป็นปึกแผ่นมั่นคง นักวิชาการได้แบ่งชุมชนเป็นหลายประเภทตามจำนวนประชากร ลักษณะของกิจกรรมหลัก ลักษณะทางนิเวศวิทยา หน่วยการปกครอง วิวัฒนาการของชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและการแบ่งตามระดับของการพัฒนา ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ศึกษาทางด้านต่าง ๆ ในทางด้านสังคมวิทยา นิยมแบ่งประเภทของชุมชนโดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ชุมชนชนบทกับชุมชนเมือง ส่วนผู้เขียนได้เสนอการแบ่งชุมชนตามระดับการพัฒนา โดยแบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ ชุมชนด้อยพัฒนา ชุมชนพร้อมพัฒนา ชุมชนเริ่มพัฒนา ชุมชนกำลังพัฒนา ชุมชนเร่งรัดพัฒนาและชุมชนพัฒนาแล้ว นักศึกษาควรศึกษาเรื่องราวของชุมชนในด้านต่าง ๆ ให้มีความรู้ความเข้าใจเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในบทที่ 3 ต่อไป